

Lubor Kasal

Jak napsat báseň o hnoji

Kanonem vz. Ginsberg rozstřílel Jan Štolba na Bítově mladou českou poezii, aby ji nakonec dorazil špuntovkou vz. Marvan. Redaktoři Literárních novin, které Štolbovo bítovské vystoupení otiskly v č. 43/1997, si sice onen špunt (v podobě citace Marvanovy básně Levhart nebo leopard, jíž mladí čeští básníci dostali závěrečnou ránu z milosti) nechali pro sebe, nabídnuvše místo toho obrázek nějakého usilovně rozmazaného bicyklisty, ale mé polemice tato absence snad nebude vadit. Nechci totiž diskutovat o Štolbově hodnocení jednotlivých mladých básníků, nýbrž rád bych se pokusil upozornit na některé obecnější aspekty jeho referátu. Ostatně sám autor zřejmě rovněž nepokládal úvahy nad konkrétními díly za to nejzásadnější ve svém vystoupení, neboť pouze náhodně, nesystematicky a spíše jako pars pro toto uváděl jen jména některých mladých autorů, aniž upřesnil, o které jejich dílo zrovna jde, a opačně.

V úvodu na Š příkladu Ginsbergovy básně Transkripce varhanní hudby Jan Štolba ukazuje, co je poezie: „Poezie pro mě od té doby [tzn. od jakési dávné doby, kdy poprvé četl zmiňovanou báseň - pozn. L. K.] zůstala otevřením se chvíli a její konkrétnosti.“ Na tom by jistě nebylo nic zvláštního, kdyby tím chtěl sdělit, že si kdysi všiml, že lyrika má nedějový základ, leč z této „definice“ poezie vyrůstá v průběhu referátu bizarní konstrukce, která sice slouží primárně k odsudku většiny mladé české poezie, která však zároveň vypovídá i o Štolbových požadavcích na poezii jako celek. Jan Štolba především žádá po básníkovi, aby „se textem vztahoval k předtextovému“, a dodává: „Právě jemnou a nestálou hranici mezi textem a předtextovým, nazval bych ji hranicí přiléhavosti, je třeba neustále »hlídat« a rozpoznávat.“ A zde trčí háček. Pokud by takto hovořil o své vlastní tvůrčí metodě, o tom, že si při psaní „hlídá“, aby se jeho verše příliš neuchýlily od „výchozích Őo vjemu“, pak to je možná zajímavý pohled do dílny jednoho básníka, ale nic víc - může se tomu věřit, a nemusí, o kvalitě básní to stejně vypoví pramálo. Pokud ale takto hovoří jako kritik, pak se, myslím, jednak dosti přeceňuje, jednak podléhá omylům.

Jakpak asi u jiných básníků tu „hranici přiléhavosti“ rozpozná? Jistě nehodlá podrobovat básníky právu útrpnému, klada jim při tom otázky typu: „Čekal [jsi] na to, co se [ti] narodí pod rukama, místo aby se[s] textem vztahoval k předtextovému“? Podobně asi nebude detektivně zjišťovat, zda např. v „předtextovém“ pokoji z výše uvedené Ginsbergovy básně byla elektrická zásuvka opravdu přidělena ke stropu, zda tam opravdu byly nějaké „předtextové“ dveře šatníku, zda tamní „předtextový“ telefon opravdu nebyl zapojen atd. atd. A tak poněvadž nemá k dispozici vskutku nic jiného než jednotlivé texty, nezbyvá mu než rozpoznávat „hranici přiléhavosti“ buď na Řzákladě vlastní životní zkušenosti, anebo na základě jazykových prostředků a stylových zvláštností zkoumaných básní. První metoda ovšem předpokládá pojetí poezie jako permanentního potvrzování čtenářovy (kritikovy) zkušenosti - fakt, že básně zprostředkovávají jinou zkušenost a že jejich krása tkví mj. ve střetu té jiné zkušenosti se zkušeností čtenáře (nemluvě o tom, že by sama literatura mohla dokonce být zkušeností), se pak musí popřít. Vyčítat básníkovi, že se jeho zkušenosti liší od zkušenosti kritikovy, se ale dnes už nesluší. Jazyk a styl jsou fenomény pro daný účel přece jen přijatelnější, a proto také referát krouží, i když spíše intuitivně než vědomě, hlavně kolem nich.

Odhalování básníků, kteří spoléhají „až na sám text“, místo „aby se textem vztahoval[i] k mlčení výchozího vjemu“, kteří tedy - překládám si snad správně - při psaní podvádějí, protože si bohapustě vymýšlejí, vede Štolbu k odmít Šnutí poezie imaginativní, vyznačující se výraznou stylizací a autostylizací, což jej vposledku nutí až do takové formulační pitvornosti, jako je pochvalování si, že zdrojem Kremlíčkovy tvorby „není

imaginace, ale vlastní zjitřené vidění". V horlení proti textům, v nichž podoba „skoro všeho je okatě modelována a prezentována“, Štolba zapomíná na to nejdůležitější v poezii - na estetickou funkci jazyka, po kterém pouze žádá, aby ani v básních „nepřestal mít svou nazývací a poznávací funkci“. Od takového požadavku - obávám se - je pak už jen krůček k „literárněkritickému zkoumání“, zda např. ztrhaná struna může zvučet či mrtvá milenka cítit.

Snaha - podle mne odsouzená k naprosté marnosti - dobrat se na základě básnického textu k tomu, co bylo před ním, tj. k tomu „předtextovému“, v referátu podivně rozmlžuje tak zavedený literárněvědný pojem, jakým je verš, a přivádí referenta k přesvědčení, že „cokoli je ve verši řečeno“ Ó může nabýt (u dobrých autorů), anebo nenabude (u autorů špatných) „života mimo verš sám“. Pro Štolbu tedy jako by slova veršů mohla přebývat ještě někde jinde než ve verších samých, jako by básně nebyly veskrze umělé, od začátku do konce vytvořené básníky, nýbrž jako by mohly růst třeba na stromech nebo na poli („Marvan nepotřebuje básnický spájet věci; pro něho už pospojované jsou [...]; jde jen o to ohledávat temně rozházenou danost věcí“). A Štolba jde nelítostně ještě dál: nelíbí se mu, když básník cítí a provozuje komunikaci veršem „jako jeden z mnoha kulturních modů, jimiž lze protančit“, takže to vypadá (ať už se tančí, nebo kulhá), že Jan Štolba odmítá pokládat verše za součást kultury.

Básně a skutečnost se zkrátka ve Štolbově bitovském vystoupení popleteně prolínaly: text musí obsahovat „život a svět“ ne zprostředkovaně, slovně, ale jaksi rovnou. „Zbytní-li text ve své autonomii vůči světu, okamžitě ztrácí to podstatné: mizí z něho új vidění, zachycování, poznávání, text se stává jen jakousi cystou jazyka a stylu, skutečná percepce je převálcována piruetami, které vytvářejí iluzi obsahu,“ píše Štolba, a tím překvapivě převrací pořadí. Podstatné je ale přece estetické působení textu a jedině díky tomuto působení básně dokáže „zachycovat“, „poznávat“, „vidět“ - a je přitom zcela lhostejné, zda se básník snaží či nesnaží o to, co Štolba nepřesně označuje jako „autonomii vůči světu“ a co snad lze vůči Štolbovi vstřícně (protože jinak obecně platí, že literaturu nepišou Martňani, tak jaká potom autonomie, že?) konkretizovat např. (náhodně vybírám) některými básněmi Divišovými či texty V. Chlebnikova nebo L. Klímy.

Neslitivý kritik mladé české poezie tvrdošíjně zkoumá, „jak vlastně je realita textem vpouštěna dovnitř“, a když zjistí, že se tak děje prostřednictvím jazyka, stylu, stylizace a autostylizace, hned se zhrozí: to nemůže být dobrá básně, ta se přece pozná podle toho, že v ní „potřeba mluvit, chrlit, přeskupovat či modelovat věci pomocí básnických modů (...) chybí“. Špatná básně, třeba by byla „zručně a obeznale skládána dohromady“, se objeví také např. podle toho, že se v ní uplatňují „jazykové, pojmové a stylistické příznaky, (...) slova a výrazy s předzjednaným významem, jež pouze navozují atmosféru“, zatímco dobrá básně je otevřená „chvíli v jejích skutečných (...) souřadnicích“, chce „vrátit se zpět do holé skutečnosti“.

Přesto přese všechno snad tuším, o co Štolbovi na Bítově šlo. Chtěl možná říci, že slovo poezie nechápe v běžném smyslu, tj. jako druh slovesného umění, nýbrž jako jednu z vlastností světa („poezie básně nezačíná“), proto také tolik zdůrazňoval „mlčení výchozího vjemu“ a prot to např. zmiňovaný Marvan při psaní básně nemusí nic básnický spájet a stačí mu jen ohledávat věci. Že poezie je ve světě sama o sobě, an sice, že tudíž nepotřebuje pro to, aby vůbec existovala, básníka a jeho básně, je názor patřící asi do sféry filozofie, leč pro literárněkritické rozsuzování hodnoty jednotlivých básnických knížek zdá se mi nepoužitelný. Literární kritik drží totiž v ruce věc velice konkrétní, již se nemůže zbavit, pokud chce zůstat kritikem - drží text, který má ambice (potřetí to slovo opakují) estetické. Bere-li se však jako kritérium hodnoty textů jakási „mimochoďná“ poezie, s lidmi a básněmi nesouvisející, potom vzniká

při hodnocení děl jen zmatek, ústící (domyšleno ad absurdum) do důsledku, že nejzdařilejší básnickou sbírkou o hnoji nemůže být nic jiného než krabička napěchovaná hnojem.

Helvetica CE

CUTS